

УДК 908(477.46)(092)Ком(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.3>

Ольга ЛІСОВСЬКА

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28 м. Умань, Україна, індекс 20300
(lisovskaolya@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6290-7869>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/1781918/olga-lisovska/>

Бібліографічний опис статті: Лісовська, О. (2024). Краєзнавча діяльність Миколи Комарницького. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 15 (57). 32–40. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.3>

КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ КОМАРНИЦЬКОГО

Анотація. Стаття присвячена дослідженню життя та краєзнавчої діяльності М. Ф. Комарницького. Відновлено й уточнено основні періоди біографії знаного краєзнавця, журналіста, літературознавця, бібліографа. Автор розповідає про внесок вченого в становлення та розвиток краєзнавства на Уманщині. Як краєзнавець, Микола Федорович брав активну участь у підготовці збірки «Умань», енциклопедичного видання «Історія міст і сіл УРСР. Черкаська область», «Шевченківського словника», збірки «Поет революції» про І. Ю. Кулика. Протягом життя готував до друку власну книгу нарисів-розповідей «Алеями та стежками Софіївки», яка була присвячена уманським сторінкам біографій деяких українських і російських письменників XIX та XX століть. Книга залишилася неопублікованою як за життя М. Ф. Комарницького, так і після його смерті. Окрема увага приділена бібліографічній діяльності вченого, адже багато часу Микола Комарницький присвятив збиранню та зберіганню історичних джерел. **Мета дослідження** – розширення й узагальнення інформації про життя та краєзнавчу діяльність Миколи Федоровича Комарницького шляхом аналізу наявних архівних документів і публікацій (про автора та самого автора). **Методологія дослідження** базується на принципах історизму та наукової об'єктивності, загальнонаукових і спеціальних історичних методах: аналізу, синтезу, проблемно-хронологічному, а також на методі історичної реконструкції. **Наукова новизна** полягає в тому, що на основі аналізу архівних, автобіографічних даних, наукової та епістолярної спадщини Миколи Комарницького проаналізовано внесок ученого в розвиток краєзнавства Уманщини. **Висновки.** Микола Федорович Комарницький – незвичайна, унікальна людина, неперевершений краєзнавець, який зробив великий внесок у дослідження історичного минулого Уманщини та нашої держави загалом. Результатом його багаторічної роботи стало накопичення науково цінних праць, публікацій, переданих у наукові установи, архіви та музеї, що дає змогу глибше зануритися в історію Уманщини. Основна частина його досліджень і документів зберігається в Черкаському обласному архіві у фонді Комарницького М. Ф. (Ф.Р-3990), що чекає ще свого дослідника. М. Ф. Комарницький є яскравим прикладом представника наукової інтелігенції XX ст.

Ключові слова: М. Ф. Комарницький, Умань, Уманщина, краєзнавство, журналістика, бібліографія.

Olga LISOVSKA

PhD. (History), Assistant, Assistant Professor of History of Ukraine Chair, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28 Sadova St., Uman, Ukraine, postal code 20300 (lisovskaolya@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6290-7869>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/1781918/olga-lisovska/>

To cite this article: Lisovska, O. (2024). Kraieznavcha diialnist Mykoly Komarnytskoho [Mykola Komarnytskyi's activity in local studies]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 15(57). 32–40. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.3> [in Ukrainian].

MYKOLA KOMARNYTSKYI'S ACTIVITY IN LOCAL STUDIES

Abstract. *The article is devoted to M. Komarnytskyi's life and his activities in local studies. The main periods of the biography of the famous local historian, journalist, literary critic, and bibliographer have been restored and clarified. The author pays attention to the scientist's contribution to the formation and development of local studies in Uman region. As a local historian, Mykola Fedorovych took an active part in the preparation of the collection "Uman", the encyclopaedic edition "History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR. Cherkasy Region", "Dictionary of Shevchenko's works", and the collection "Poet of the Revolution" about I. Kulyk. For a long time, he had been preparing his book of essays and stories "Along Alleys and Paths in Sofiivka Park", which was dedicated to Uman periods of life of some Ukrainian and Russian writers of the 19th and 20th centuries. The book remained unpublished both during Komarnytskyi's lifetime and after his death. Special attention is paid to the bibliographic activities of the scholar, as Mykola Komarnytskyi devoted much time to collecting and preserving historical sources. **The purpose of the study** is to expand and summarise information about the life and local studies of Mykola Komarnytskyi by analysing available archival documents and publications (about the author and by the author himself). **The research methodology** is based on the principles of historicism and scientific objectivity, general scientific and special historical methods such as analysis, synthesis, problem-chronological method, and historical reconstruction. **The scientific novelty** is presented by the fact that the archival, autobiographical, and scientific data as well as Mykola Komarnytskyi's epistolary heritage were examined to highlight the scholar's contribution to the development of local studies of Uman region. **Conclusions.** Mykola Komarnytskyi was a unique person, an unsurpassed researcher of local studies who had a great influence on the local history investigation of both Uman region and the whole country. The result of his great work during many years was the accumulation of scientifically valuable works, publications, which were transferred to scientific institutions, archives and museums and allow people to know more about the history of Uman region. His researches and documents are stored in Cherkasy City Archives in fund of M. F. Komarnytskyi (F.P-3990), which is still waiting for its researcher. M. Komarnytskyi is a vivid example of the scientific intelligentsia representative of the 20th century.*

Key words: *M. F. Komarnytskyi, Uman, Uman region, local studies, journalism, bibliography.*

Постановка проблеми. Микола Федорович Комарницький належить до когорти визначних краєзнавців Уманщини, які зробили неоціненний внесок у дослідження нашої історії. Вивчення постаті Миколи Комарницького – вченого-краєзнавця, історика, журналіста, літературознавця, бібліографа, громадського діяча – сьогодні має особливу актуальність, оскільки це сприяє зміцненню національної самосвідомості та відновленню історичної пам'яті українського народу.

Аналіз досліджень. Збираючи в архівах матеріал стосовно становлення та розвитку краєзнавства Уманщини, постійно на очі траплялися документи, пов'язані з діяльністю Миколи Федоровича Комарницького. Особливо багата, представлена в архівах, його епістолярна спадщина, яка містить цінний фактичний матеріал, а от узагальнених публікацій щодо його краєзнавчої діяльності немає.

Миколі Комарницькому присвячені дописи в деяких енциклопедичних виданнях, де розкрито багатогранність його особистості та багатовекторність діяльності як науковця, невтомного збирача і зберігача історичних джерел, публічної особи і громадського діяча (Калюжний, 1990; Торгалю, 2014).

Деяка інформація про Миколу Федоровича та його біографія є на шпальтах газети «Уманська зоря». Здебільшого це статті, присвячені святкуванню ювілейних дат від дня народження краєзнавця (Кулібаба, 1999; Павленко, 1999; Слюсаренко, 2004; Павленко, 2009).

Найбільш ґрунтовно біографію М. Ф. Комарницького висвітлено в краєзнавчих виданнях різного роду – «Педагогічне краєзнавство» (Лисогора, 2009), «Краєзнавство Черкащини» (Шуйська, 2018).

Метою статті є розширення й узагальнення інформації про життя та краєзнавчу діяльність видатного вченого шляхом аналізу архівних документів і наявних публікацій (про автора та самого автора).

Виклад основного матеріалу. Народився Микола Комарницький 7 листопада 1899 року в с. Трипілля на Київщині (нині село Обухівського району Київської області). У 1907 році він разом із родиною переїхав до міста Умань. Навчався Микола Федорович в Уманській чоловічій гімназії, яку закінчив у 1918 році із золотою медаллю. Продовжив здобувати освіту на природничому відділенні фізико-математичного факультету Київського університету (Лисогора, 2009).

Від 1920 по 1924 рік проходив службу в Уманському окружному військоматі, де став військово-робітничим кореспондентом місцевої газети «Робітничо-селянська правда». У липні 1923 р. була опублікована його перша стаття про створення комсомольського осередку при військоматі (УКМ, Д-370).

У 1928 р. з'явився його нарис-спогад «В годы империалистической войны» в московському журналі «Октябрь» (Комарницький, 1928). Після цього його ім'я стало відомим далеко за межами України.

Після демобілізації Микола Комарницький працював у фінансових установах міста Умані – відділенні Укрінбанку та Уманській окрспоживспілки, але разом із тим займався краєзнавчою та журналістською діяльністю, які так його вабили. З 1931 року Микола Федорович став науковим співробітником Уманського державного історичного архіву. Цього ж року став депутатом II Всеукраїнського з'їзду архівних працівників. З 1931 по 1941 рік брав активну участь у роботі секції наукових працівників Умані, був співробітником Центрального кооперативного музею в місті Києві.

З початком Німецько-радянської війни М. Ф. Комарницький з 10 липня 1941 року мобілізувався до діючої армії, де до кінця липня 1942 року воював на Південному фронті. Потрапивши в полон, аж до травня 1945 року перебував у концентраційних таборах України та Німеччини. Після війни Микола Федорович перебував у радянських таборах і спецпоселенні на Уралі (Лисогора, 2009).

У жовтні 1946 р. М. Ф. Комарницький повернувся в Умань, де працював у різних організаціях. Займався краєзнавчою роботою, неодноразово, публікував свої дослідження в пресі. Микола Федорович передав музею народної освіти міста Умані свої документи й альбоми пісень, записані батьком у кінці XIX ст. (УКМ, Д-49), а також свої статті, написані у 20-ті – 40-ві роки XX ст.

Почав листуватися з письменниками Юрієм Смоличем (ДАЧО, ф. 3990, оп. 2, спр. 86, 86 арк.) і Леонідом Первомайським, Володимиром Сосюрою (ДАЧО, ф. 3990, оп. 4, спр. 79, 79 арк.) і Петром Панчем, скульптором Галиною Петрашевич і майстром кераміки Дмитром Головком.

1951 року М. Ф. Комарницький став співробітником газети «Уманська зоря». У цей період він із головою поринув у роботу дослідника-краєзнавця. Микола Федорович був автором добірки статей до ювілеїв видатних діячів і знаменних подій на Уманщині, вів щомісячну хронологічну рубрику «Події, що відбулися в Умані у різні роки», публікував цікаві факти з життя міста до 1917 року (Лисогора, 2009).

У 1957 р. М. Ф. Комарницький став членом Спілки журналістів СРСР. Його статті та дослідження друкувалися в журналах «Жовтень», «Радуга», «Радянський архів», «Военно-історичесий журнал» (Комарницький М. Ф. Статті, нотатки, вірші, опубліковані в пресі (1946 – 50-ті роки). Усього за більш ніж 60 років кореспондентської діяльності було надруковано майже тисячу різних статей М. Ф. Комарницького (Комарницький, 1965–1984).

Як краєзнавець, Микола Федорович брав активну участь у підготовці збірки «Умань», енциклопедичного видання «Історія міст і сіл УРСР. Черкаська область», «Шевченківського словника», збірки «Поет революції» (про І. Ю. Кулика). Щодо «Історії міст і сіл», то Комарницький був включений до авторського колективу не одразу. Лише в травні 1964 року його було введено в районну редакційну комісію разом із директором Уманського краєзнавчого музею

П. І. Абакумовим (ДАЧО, ф. 4178, оп. 1, спр. 8, арк. 1). Також у Протоколі засідання Уманської міської комісії від 24.12.1968 щодо написання історії Умані серед авторів нарису знаходимо прізвище М. Ф. Комарницького (ДАЧО, ф. 4178, оп. 1, спр. 5, арк. 27).

Друзі, колеги Миколи Комарницького називали його «краєзнавцем від Бога» та «живою енциклопедією Умані». Будучи людиною дуже скромною, він не вимагав за свою працю ніяких винагород та похвал [Малиновська, 1980, с. 28].

Своїєї родини Микола Федорович не мав. Мешкав із сестрами на вулиці Кулика, 23 в Умані. У листі до Олени Григорівни Смолич від 15 березня 1973 року знаходимо таку інформацію про будинок: «...Попереду знесення нашого «хутора» – старого вишневого саду разом з нашою старою хатою, в якій ми прожили понад 70 років...» (ДАЧО, ф. 3990, оп. 2, спр. 102, арк. 5).

Є ряд спогадів, де описуються зустрічі Миколи Комарницького з представниками тогочасної інтелектуальної еліти України в саду біля будинку (наприклад, з Іваном Драчем, Миколою Бажаном) (Павленко, 2009, с. 3). Підтвердження спілкування та теплих стосунків між ними знаходимо в статті Марини Павленко (у цитаті про М. Ф. Комарницького Степана Павленка): «Микола Федорович Комарницький в усіх відношеннях незвичайний, унікальний чоловік, неперевершений краєзнавець, великий друг не лише Бажана, але й багатьох інших письменників і діячів культури старшого покоління». (Павленко, 2018).

Краєзнавчі доробки Миколи Федоровича містяться в численних архівах, музеях, наукових закладах. В інституті літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР зберігається складений Комарницьким покажчик літератури про громадянського діяча і поета І. Ю. Кулика, у колишній бібліотеці СРСР імені Леніна – список Уманських періодичних видань і покажчик літератури про дендропарк «Софіївка» та про командира 2-го кавалерійського корпусу Г. І. Котовського, у державній публічній бібліотеці імені М. Є. Салтикова-Щедріна (м. Санкт-Петербург) – картотека Уманської періодики 1904–1960 рр. (Лисогора, 2009).

Більшу частину своїх матеріалів Комарницький М. Ф. передав музеям і архівам. Основна частина його досліджень і документів зберігається в Черкаському обласному архіві у фонді Комарницького М. Ф. Це фонд Ф.Р-3990, який нараховує 626 одиниць зберігання й охоплює матеріали за 1847–1983 рр., включно з документами з історії Уманщини XVI–XX століть, міст і сіл Черкаської області; матеріали про селянські рухи XIX ст. в Звенигородському й Уманському повітах; про діяльність декабристів; про землеволодіння й економічне становище селян Уманського повіту до жовтня 1917 р., про колективізацію та історію розвитку освіти, преси, культури, охорони здоров'я, промисловості, культурно-освітніх установ і підприємств Черкащини; про підземні ходи в м. Умані; історію водолікування на Україні і Черкащині; землетруси 1829 і 1983 рр. в Умані, Одесі й інших містах. Також у фонді можна ознайомитися з документами Уманського державного історичного архіву: витягами з деяких фондів, знищених під час Німецько-радянської війни 1941–1945 рр.; списком поміщиків Уманського повіту; документами з історії Німецько-радянської війни 1941–1945 рр., про звільнення Черкащини від німецько-фашистських загарбників, діяльність партизан і підпільників, Героїв Радянського Союзу – уродженців Черкащини.

Фонд Комарницького містить списки періодичних видань, що виходили в Умані в 1904–1934 рр. (ДАЧО, ф. 3990, оп. 1, спр. 54, 6 арк.), переліки літератури про соціально-економічний розвиток міст і районів Черкащини; статті, нариси Комарницького М. Ф. Також завдяки зусиллям Миколи Федоровича тут доступні для дослідників документи про перебування на Черкащині Всеукраїнського старости Г. І. Петровського (1959–1978), польського поета Адама Міцкевича, американського письменника Теодора Драйзера в м. Києві (1927). Фонд містить матеріали, зібрані М. Ф. Комарницьким, про польських поетів С. І. Гоцинського (ДАЧО, ф. 3990, оп. 2, спр. 6, 25 арк.), С. Трембецького (ДАЧО, ф. 3990, оп. 2, спр. 65, 7 арк.), Ю. Б. Залеського; письменника-гумориста О. Вишню, художника Д. Ф. Головка, поетів В. М. Сосюру (ДАЧО, ф. 3990, оп. 4, спр. 79, 79 арк.), Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Л. Українку та ін.

Ряд документів було передано Уманському краєзнавчому музею, а саме: біографічні документи (грамоти, вітальні листи, медалі та посвідчення до них (УКМ, Д-374), документи про нав-

чання в гімназії, коротка автобіографія (УКМ, Д-338), різноманітні довідки, видані М. Ф. Комарницькому); статті та бібліографія (написані матеріали та друковані тексти про різноманітні події з життя міста, його історію, видатних людей, підприємства та організації, про революційні події на Уманщині, визволення Умані та дружні зв'язки з порідненими містами) (УКМ, Д-370); листи до В. Сосюри, Д. Головка, сестрам Гоменюк, листування з архівами; фотографії різного історичного періоду; книги з особистої бібліотеки М. Ф. Комарницького (Лисогора, 2009).

Цінною для відновлення та черпання інформації щодо життя та краєзнавчої діяльності Миколи Комарницького є його епістолярна спадщина. Так, із листування з Г. Ю. Храбаном за 1958 рік ми дізнаємося про роботу Уманського краєзнавчого музею, про підведення підсумків зробленого музеєм у справі археології. Григорій Юхимович радився з М. Ф. Комарницьким стосовно опису бібліографії Софіївки та історії Умані (ДАЧО, ф. 3990, оп. 1, спр. 216, 18 арк.).

У листуванні Миколи Комарницького з Юрієм Смоличем ми знаходимо інформацію, що краєзнавець особисто з письменником не зустрічався, хоча листи були доволі теплими. В одному з них Юрій Смолич розповідає про відвідування Умані з М. Рильським і про враження від міста та людей. Також саме із цих листів дізнаємося, що Микола Комарницький теж писав вірші й надсилав їх Ю. Смоличу для рецензії, на що отримав таку відповідь: «...Загалом Ваші вірші стоять на цілком пристойному рівні. Але треба мати на увазі й те, що сучасна радянська поезія досягла дуже високого рівня. Тому і я висловлюю свої критичні зауваження...» (ДАЧО, ф. 3990, оп. 2, спр. 86, арк. 7).

Листування М. Ф. Комарницького з Ганною Трохимівною Миронюк за 1974 рік дає змогу зробити висновок, яку неоціненну роль краєзнавець відіграв у створенні Ладижинського сільського краєзнавчого музею, особливо щодо обладнання приміщення та наповнення експонатами (ДАЧО, ф. 3990, оп. 1, спр. 162, арк. 40).

З листів Олені Григорівні Смолич дізнаємося про проблеми зі здоров'ям у Миколи Федоровича, зокрема те, що коли йому було 79 років, він не міг вільно рухатись, навіть із паличкою (ДАЧО, ф. 3990, оп. 2, спр. 102, арк. 11). З листа від 13.11.1978 стає відомо, що М. Ф. Комарницький, за порадою М. П. Бажана, почав готувати до друку власну книгу нарисів-розповідей «Алеями та стежками Софіївки». Вона присвячена уманським сторінкам біографій деяких російських і українських письменників XIX та XX століть. У цій книзі є нарис «Уквітні рідному місту», присвячений Ю. Смоличу, який раніше був опублікований у газеті «Черкаська правда»: «Я йду алеями і стежками Софіївки, милуючись красою уманського парку, а мені вважається, ніби поруч йде малий хлопчик Юра, міцно тримаючись за руку матері, і з радісним дитячим сміхом ловить долонями сріблясті краплі води, що долітають до алеї Нижнього Ставу з паці Змії, яка згорнулася на камені серед ставу» (Передрукував 11.12.1978) (ДАЧО, ф. 3990, оп. 2, спр. 86, арк. 8). Роботу над цією книжечкою Микола Федорович хотів завершити до 1 січня 1979 р., що далі робити з нею, не знав, оскільки не було знайомих у видавництві. На жаль, ця книга залишилась неопублікованою як за життя М. Ф. Комарницького, так і після його смерті. З листа від 12.12.1978 дізнаємося, що ліва рука Миколи Федоровича вже не працює і що друкує однією правою (ДАЧО, ф. 3990, оп. 2, спр. 102, арк. 14).

У 1982 році М. Ф. Комарницькому Виконавчим комітетом Уманської міської Ради народних депутатів було присвоєно персональну пенсію місцевого значення. У протоколі Ради було зазначено: «Тов. Комарницький Микола Федорович, 1899 року народження, безпартійний, член Спілки журналістів СРСР, відомий краєзнавець, автор численних статей з найрізноманітніших питань історії української культури, минулого м. Умані та Черкаської області. Його праці, які друкуються в місцевій, республіканській пресі, заслужили загальне визнання, використовуються в наукових дослідженнях радянських вчених, мають велике виховне значення для підростаючого покоління. За всю, більш як піввікову журналістську і краєзнавчу діяльність т. Комарницький М. Ф. брав активну участь в здійсненні радянсько-українських енциклопедичних видань, де виступав як і автор статей, і як консультант з окремих питань. Тов. Комарницький М. Ф. являється пенсіонером по старості, розмір пенсії 52 крб. Інших джерел для існування немає...» (ДАЧО, ф. 3070, оп. 2, спр. 6, арк. 66).

Помер М. Ф. Комарницький 31 жовтня 1984 року. Похований на Міщанському кладовищі в м. Умані.

Висновки. Отже, Микола Федорович Комарницький – незвичайна, унікальна людина, неперевершений красназнавець, який зробив великий внесок у дослідження історичного минулого Уманщини та нашої держави загалом. Результатом його багаторічної роботи стали науково цінні праці, що дають змогу глибше зануритися в історію міста Умань і Уманщини. М. Ф. Комарницький є яскравим прикладом представника наукової інтелігенції ХХ ст. Становлення його як особистості, характер його наукових зацікавлень, напрямів наукової і суспільної діяльності визначалися його походженням, роками навчання, соціокультурною ситуацією та політичними подіями, що відбувалися в Україні у ХХ ст. На вибір життєвої позиції Миколи Комарницького також мало вплив спілкування з непересічними особистостями того часу як особисто, так і в листуваннях. Історик активно співпрацював із тогочасними українськими вченими, красназнавцями, письменниками на тлі регіонального дослідження історії України. Величезний пласт матеріалу, зібраний Миколою Федоровичем і переданий до наукових установ, є неоціненною послугою українській історичній науці та може бути корисним сучасним історикам.

Джерела та література

- Бакалдин, Ю.** (голов. ред.). (1957). *Умань: історико-географічний та економічний нарис* / Уманський МК КП України, Кабінет політичної освіти, Уманський красназнавчий музей; голов. ред. Ю. А. Бакалдин. Черкаси: Облвидав. 151 с. : фото; портр.
- ДАЧО** – Державний архів Черкаської області.
- Калюжний, Д.** (1990). Комарницький Микола Федорович. *Українська літературна енциклопедія: в 5 т.* / Редкол.: І. О. Дзевєрін (відповід. ред.) та ін. Київ: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, Т. 2: Д-К. 576 с.: іл. С. 528–543. URL: <http://litopys.org.ua/ulencycl/ule71.htm>
- Комарницький, М.** (1928). В годы империалистической войны. *Октябрь*.
- Комарницький, М.** (1965). Поет-декабрист і уманська Софіївка. *Уманська зоря*. 28 вересня.
- Комарницький, М.** (1967). Леся Українка в Умані. *Уманська зоря*. 20 грудня.
- Комарницький, М.** (1970). Вони були в Умані в березні 1944 року [В. Катаєв, Б. Полевой, Д. Канєвський]. *Уманська зоря*. 14 березня.
- Комарницький, М.** (1970). Всеволод Вишневський в Умані: з літературної біографії Уманщини. *Уманська зоря*. 19 грудня.
- Комарницький, М.** (1971). Зупинка перед брамою: до 80-х роковин відвідин Умані О. М. Горьким. *Уманська зоря*. 9 липня.
- Комарницький, М.** (1971). Письменник згадує Умань [П. Панч в Умані]. *Уманська зоря*. 3 липня.
- Комарницький, М.** (1972). Уманські місяці Мирослава Ірчана [укр. письменник]. *Уманська зоря*. 14 липня.
- Комарницький, М.** (1973). Поетеса дзвінкого хисту [до 75-річчя з дня народження Олени Журливої (навчалась в Уманській гімназії)]. *Уманська зоря*. 23 червня.
- Комарницький, М.** (1975). Арештант № 4 [декабристи в Умані, С. Волконський]. *Молодь Черкащини*. 27 грудня.
- Комарницький, М.** (1976). Будинок декабристів треба реставрувати. *Уманська зоря*. 10 грудня.
- Комарницький, М.** (1976). Уманські роки Северина Гощинського [польський гром. діяч, революціонер, письменник, поет-романтик (1801–1876)]. *Уманська зоря*. 16 листопада.
- Комарницький, М.** (1976). Умань на рубежі 18–19 століть. *Уманська зоря*. 26 листопада.
- Комарницький, М.** (1977). Дитинство Юрія Смолича в Умані. *Уманська зоря*. 15 січня.
- Комарницький, М.** (1978). З історії ставків уманської «Софіївки». *Уманська зоря*. 28 липня.
- Комарницький, М.** (1979). Пам'яті поета-партизана [М. Шпак – до 70-річчя від дня народження]. *Уманська зоря*. 23 лютого.
- Комарницький, М.** (1979). Сакаганський на уманській сцені: до 120-річчя від дня народження. *Уманська зоря*. 15 травня.
- Комарницький, М.** (1979). Три дні в Умані: з літературної біографії Уманщини [Бажан, Терещенко та інші письм. в Умані]. *Уманська зоря*. 2 лютого.
- Комарницький, М.** (1980). У «Софіївці» в серпні 1945-го. *Уманська зоря*. 30 серпня.
- Комарницький, М.** (1981). «Софіївка» в українській радянській поезії. *Уманська зоря*. 22 квітня.
- Комарницький, М.** (1981). Вони мешкали в Умані [декабристи]. *Уманська зоря*. 9 грудня.

- Комарницький, М.** (1982). Вона в нас співала і грала: співачка Марія Іванівна Ливиненко-Вольгемут на уманській сцені. *Уманська зоря*. 13 лютого.
- Комарницький, М.** (1982). Зустріч Івана Кулика з Максимом Горьким [до 85-річчя уманчанина І. Кулика – українського письменника, гром. і парт. діяча]. *Уманська зоря*. 22 січня.
- Комарницький, М.** (1982). Чарівна «Софіївка». *Літературна Україна*. 23 вересня.
- Комарницький, М.** (1984). Леонід Смілянський в Умані [з літературної біографії Уманщини]. *Уманська зоря*. 28 лютого.
- Комарницький, М.** (1995). Карпенко-Карий на уманській сцені. *Черкаський край*. 12 жовтня.
- Кулібаба, Л.** (1999). Краєзнавець, журналіст, людина: до 100-річчя від дня народження М. Ф. Комарницького. *Уманська зоря*. 6 листопада.
- Лисогора, В.** (2009). Комарницький М. Ф. – уманський історик, краєзнавець, бібліограф. *Педагогічне краєзнавство*. URL: https://kraeznavstvo.at.ua/news/komarницький_mf/2009-10-08-33
- Малиновська, Т.** (1980). Щедрий серцем і душею... *Журналіст України*. № 12. С. 28.
- Павленко, М.** (2009). Два ювілеї на одну уманську осінь [до 105-річчя з дня народження Миколи Бажана та 110-річчя з дня народження Миколи Комарницького]. *Уманська зоря*. № 93–94. С. 3.
- Павленко, М.** (2018). «Яблуня в Умані» Івана Драча в краєзнавчо-літературознавчому контексті. *Мистецько-літературний портал «Захід – Схід»*. № 18. URL: <http://zahid-shid.net/index.php?rt=akt&num=18&start=2>
- Павленко, С.** (1999). Епоха Миколи Комарницького: ювілейні дати славних людей Уманського району. *Уманська зоря*. 11 листопада.
- Слюсаренко, О.** (2004). Життя віддане Умані: історик, краєзнавець, бібліограф Микола Федорович Комарницький. *Уманська зоря*. 6 листопада.
- Торгалю, Ю.** (2014). Комарницький Микола Федорович. *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-4268>
- УКМ** – Уманський краєзнавчий музей.
- Шуйська, Л.** (2018). Комарницький Микола Федорович [краєзнавець, колиш. житель м. Умань]. *Краєзнавство Черкащини* [зб.]. / Черкас. обл. орг. Нац. Спільки краєзнавців України [упоряд.: В. М. Мельниченко та ін. Черкаси, № 12. С. 224–225.

References

- Bakaldin, Yu.** (holov.red.). (1957). Uman: istoryko-heohrafichnyi ta ekonomichnyi narys [Uman: the essay on history, geography and economics] / Umanskyi MK KP Ukrainy, Kabinet politychnoi osvity, Umanskyi kraieznavchyi muzei; holov. red. Yu. A. Bakaldin. Cherkasy: Oblvydav. 151 s.: foto; portr [in Ukrainian].
- DAChO** – Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi oblasti [State archive of Cherkasy region] [in Ukrainian].
- Kaliuzhnyi, D.** (1990). Komarnytskyi Mykola Fedorovych [Komarnytskyi Mykola Fedorovych]. *Ukrainska Literaturna Entsyklopediia: V 5 t. / Redkol.: I. O. Dzeverin (vidpovid. red.) ta in. Kyiv: Holov. red. URE im. M. P. Bazhana, T. 2: D-K. 576 s.: il. S. 528–543. URL: <http://litopys.org.ua/ulencycl/ule71.htm> [in Ukrainian].*
- Komarnytskyi, M.** (1928). V hody ymperyalystycheskoi voyny [During the imperialist war]. *Oktiabr* [in Russian].
- Komarnytskyi, M.** (1965). Poet-dekabryst i umanska Sofiivka [Decembrist poet and Sofiivka park in Uman city]. *Umanska zoria*. 28 veresnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1967). Lesia Ukrainka v Umani [Lesia Ukrainka in Uman city]. *Umanska zoria*. 20 hrudnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1970). Vony buly v Umani v berezni 1944 roku [V. Kataiev, B. Polievoi, D. Kanievskiy] [They stayed in Uman city in March 1944 [V. Kataiev, B. Polievoi, D. Kanievskiy]]. *Umanska zoria*. 14 bereznia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1970). Vsevolod Vyshnevskiy v Umani: z literaturnoi biohrafii Umanshchyny [Vsevolod Vyshnevskiy in Uman: from the literary biography of Uman region]. *Umanska zoria*. 19 hrudnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1971). Zupynka pered bramoiu: do 80-kh rokovyn vidvidyn Umani O. M. Horkym [The stopping before the gate: to the 80th anniversary of O. M. Gorky's visit to Uman city]. *Umanska zoria*. 9 lypnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1971). Pysmennyk zghaduie Uman [P. Panch v Umani] [The writer is recalling Uman city [P. Panch in Uman city]]. *Umanska zoria*. 3 lypnia [in Ukrainian].

- Komarnytskyi, M.** (1972). Umanski misiatsi Myroslava Irchana [ukr. pysmennyk] [Myroslav Irchan's months in Uman city [Ukrainian writer]]. *Umanska zoria*. 14 lypnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1973). Poetesa dzvinkoho khystu [do 75-richchia z dnia narodzhennia Oleny Zhurlyvoi (navchalas v Umanskii himnazii)] [The poetess of sonorous talent [to the 75th anniversary of Olena Zhurlyva (studied at Uman gymnasium)]]]. *Umanska zoria*. 23 chervnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1975). Areshtant № 4 [dekabrysty v Umani, S. Volkonskyi] [Prisoner number 4 [Decembrists in Uman city, S. Volkonskyi]]. *Molod Cherkashchyny*. 27 hrudnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1976). Budynok dekabrystiv treba restavruvaty [The Decembrists' house should be restored]. *Umanska zoria*. 10 hrudnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1976). Umanski roky Severyna Hoshchynskoho [polskyi hrom. diiach, revoliutsioner, pysmennyk, poet-romantyk (1801–1876)] [Severyn Hoshchynskyi's years in Uman city [Polish public figure, revolutioner, writer, romantic poet (1801–1876)]]]. *Umanska zoria*. 16 lystopada [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1976). Uman na rubezhi 18–19 stolit [Uman at the turn of the 18th and 19th centuries]. *Umanska zoria*. 26 lystopada [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1977). Dytynstvo Yurii Smolycha v Umani [Yurii Smolych's childhood in Uman city]. *Umanska zoria*. 15 sichnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1978). Z istorii stavkiv umanskoï "Sofiivky" [From the history of the ponds in Uman park "Sofiivka"]. *Umanska zoria*. 28 lypnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1979). Pamiati poeta-partyzana [M. Shpak – do 70-richchia vid dnia narodzhennia] [To memory of the poet-partisan [M. Shpak – to his 70th anniversary]]. *Umanska zoria*. 23 liutoho [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1979). Saksahanskyi na umanskii stseni: do 120-richchia vid dnia narodzhennia [Saksahansky on Uman's stage: to the 120th anniversary]. *Umanska zoria*. 15 travnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1979). Try dni v Umani: z literaturnoi biohrafii Umanshchyny [Bazhan, Tereshchenko ta inshi pysm. v Umani [Three days in Uman city: from the literary biography of Uman region [Bazhan, Tereshchenko and other writers in Uman city]]. *Umanska zoria*. 2 liutoho [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1980). U "Sofiivtsi" v serpni 1945-ho [In Sofiivka park in August 1945]. *Umanska zoria*. 30 serpnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1981). "Sofiivka" v ukrainskii radianskii poezii [Sofiivka park in Ukrainian soviet poetry]. *Umanska zoria*. 22 kvitnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1981). Vony meshkaly v Umani [dekabrysty] [They lived in Uman [Decembrists]]. *Umanska zoria*. 9 hrudnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1982). Vona v nas spivala i hrala: spivachka Mariia Ivanivna Lyvynenko-Volhemut na umanskii stseni [She sang and played here: the singer Mariia Ivanivna Lyvynenko-Volhemut on Uman's stage]. *Umanska zoria*. 13 liutoho [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1982). Zustrich Ivana Kulyka z Maksymom Horkym [do 85-richchia umanchanyna I. Kulyka – ukrainskoho pysmennyka, hrom. i part. diiacha] [Meeting of Ivan Kulyk with Maksym Gorky [to the 85th anniversary of Ivan Kulyk, Uman citizen, Ukrainian writer, public and party activist]]. *Umanska zoria*. 22 sichnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1982). Charivna "Sofiivka" [Magic Sofiivka park]. *Literaturna Ukraina*. 23 veresnia [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1984). Leonid Smilianskyi v Umani [z literaturnoi biohrafii Umanshchyny] [Leonid Smilianskyi in Uman city [from the literary biography of Uman region]]. *Umanska zoria*. 28 liutoho [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, M.** (1995). Karpenko-Karyi na umanskii stseni [Karpenko-Kary on Uman's stage. *Cherkaskyi krai*. 12 zhovtnia [in Ukrainian].
- Kulibaba, L.** (1999). Kraieznavecs, zhurnalist, liudyna: do 100-richchia vid dnia narodzhennia M. F. Komarnytskoho [The local historian, journalist, personality: to the 100th anniversary of M. Komarnytskyi]. *Umanska zoria*. 6 lystopada [in Ukrainian].
- Lysohora, V.** (2009). Komarnytskyi M. F. – umanskyi istoryk, kraieznavecs, bibliohraf [M. F. Komarnytskyi – Uman historian, researcher in local studies, bibliographer]. *Pedahohichne kraieznavestvo*. URL: https://kraieznavestvo.at.ua/news/komarnickij_mf/2009-10-08-33
- Malynovska, T.** (1980). Shchedryi sertsem i dusheiu... [Generous in heart and soul...]. *Zhurnalist Ukrainy*. № 12. S. 28 [in Ukrainian].
- Pavlenko, M.** (2009). Dva yuvilei na odnu umansku osin [do 105-richchia z dnia narodzhennia Mykoly Bazhana ta 110-richchia z dnia narodzhennia Mykoly Komarnytskoho] [Two anniversaries for

- one Uman autumn [to the 105th anniversary of Mykola Bazhan and 110th anniversary of Mykola Komarnytskyi]]. *Umanska zoria*. № 93–94. S. 3 [in Ukrainian].
- Pavlenko, M.** (2018). “Iablunia v Umani” Ivana Dracha v kraieznavcho-literaturoznavchomu konteksti [Ivan Drach’s “Apple Tree in Uman city” in the context of local history and literature]. *Mystetsko-literaturnyi portal “Zakhid Shhid”*. № 18. URL: <http://zahid-shid.net/index.php?rt=akt&num=18&start=2> [in Ukrainian].
- Pavlenko, S.** (1999). Epokha Mykoly Komarnytskoho: yuvileini daty slavykh liudei Umanskoho raionu [The era of Mykola Komarnytskyi: anniversary dates of glorious people of Uman region]. *Umanska zoria*. 11 lystopada [in Ukrainian].
- Sliusarenko, O.** (2004). Zhyttia viddane Umani: istoryk, kraieznavets, bibliohraf Mykola Fedorovych Komarnytskyi [The life devoted to Uman city: the historian, researcher in local studies, bibliographer Mykola Komarnytskyi]. *Umanska zoria*. 6 lystopada [in Ukrainian].
- Torhalo, Yu.** (2014). Komarnytskyi Mykola Fedorovych [Komarnytskyi Mykola Fedorovych]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy / Redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak* [ta in.]. NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: <https://esu.com.ua/article-4268> [in Ukrainian].
- UKM** – Umanskyi kraieznavchyi muzei [Uman Museum of Local Studies] [in Ukrainian].
- Shuiska, L.** (2018). Komarnytskyi Mykola Fedorovych [kraieznavets, kolysh. zhytel m. Uman] [Komarnytskyi Mykola Fedorovych [local historian, former resident of Uman city]]. *Kraieznavstvo Cherkashchyny* [zb.]. / Cherkas. obl. orh. Nats. Spilky kraieznavtsiv Ukrainy [uporiad.: V. M. Melnychenko ta in. Cherkasy, № 12. S. 224–225 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.01.2024 р.
Стаття рекомендована до друку 20.02.2024 р.